

Пахомов І.В.

*старший викладач кафедри педагогіки, психології
та менеджменту Білоцерківського інституту
неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет
менеджменту освіти» НАПН України,
pahomov.ilya@ukr.net*

ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

***Анотація:** Метою нашого дослідження є створення та практична апробація системи діагностики обдарованості здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти Білоцерківського професійного ліцею. Дослідження показало, що у цьому закладі професійної (професійно-технічної) освіти створена розгалужена система діагностики здібностей здобувачів освіти: спортивних, інтелектуальних, психологічних, комунікативних, організаторських, мистецьких, тощо. До цього залучені усі педагогічні працівники закладу: психолог, соціальний педагог, заступники директора, майстри виробничого навчання та викладачі професійно-теоретичної підготовки та загальноосвітніх дисциплін. Для цього вони застосовують наступні методи виявлення здібностей здобувачів освіти: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, узагальнення незалежних характеристик, тестування, аналіз результатів діяльності, аналіз документації та експеримент.*

***Ключові слова:** обдарованість, загальні здібності, спеціальні здібності, інтелектуальні здібності, здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти.*

***Abstract:** The purpose of our research is the creation and practical testing of a system for diagnosing the giftedness of students of professional (vocational and technical) education at the Bila Tserkva Vocational Lyceum. The study showed that this institution of professional (vocational and technical) education has created an extensive system for diagnosing the abilities of students: sports, intellectual, psychological, communicative, organizational, artistic, etc. All pedagogical workers of the institution are involved in this: a psychologist, a social pedagogue, deputy directors, masters of industrial training and teachers of professional and theoretical training and general education disciplines. To do this, they use the following methods of identifying the abilities of education seekers: observation, conversation, interviewing, questionnaires, generalization of independent characteristics, testing, analysis of activity results, analysis of documentation and experiment.*

***Key words:** giftedness, general abilities, special abilities, intellectual abilities, students of professional (vocational and technical) education.*

Діагностика обдарованості здобувачів професійної (професійно-технічної освіти (далі – П(ПТ)О є одним з важливих завдань педагогічних працівників закладів П(ПТ)О: психологів, соціальних педагогів, заступників директорів, майстрів виробничого навчання та викладачів професійно-теоретичної

підготовки та загальноосвітніх дисциплін. Кожен з них діагностує певні здібності здобувачів освіти, які дотичні до його предмету: психолог може діагностувати рівень креативності здобувачів освіти, соціальний педагог – їх комунікативні та організаторські здібності, майстри виробничого навчання – професійні чи технічні здібності, викладачі – інтелектуальні здібності.

Метою нашого дослідження є створення та практична апробація системи діагностики обдарованості здобувачів П(ПТ)О Білоцерківського професійного ліцею.

Білоцерківський професійний ліцей був створений згідно постанови Ради Міністрів СРСР від 20 серпня 1954 р. Він готував спеціалістів для сільського господарства Київської, Житомирської, Черкаської областей із спеціальностей: електромеханіки сільської електро- та радіофікації (2 роки), нормувальники машинно-тракторних станцій (2 роки), майстри-будівельники (2 роки), старші контролери виробничо-технічного контролю (1,5 роки), машиністи-дизелісти (1 рік), радіотехніки машинно-тракторних станцій (2 роки). З 1968 року ввели нову спеціальність – слюсар з контрольно-вимірювальних приладів та автоматики.

Нині Білоцерківський професійний ліцей є потужним навчальним закладом, який готує висококваліфікованих спеціалістів для різних галузей народного господарства за професіями: електромонтажник, різьбяр по дереву та бересту, оператор персонального комп'ютера, радіомеханік, автоелектрик, слюсар-електрик та автослюсар. Найбільш креативною є професія «Різьбяр по дереву та бересту», де вимоги до творчих здібностей є найбільш суворими.

В Білоцерківському професійному ліцеї також проводиться виховна робота за здобувачами П(ПТ)О за напрямками: морально-етичне, фізкультурно-оздоровче, правове, трудове, естетичне, екологічне, національно-патріотичне виховання.

В Білоцерківському професійному ліцеї створена розгалужена система діагностики здібностей здобувачів П(ПТ)О: спортивних, інтелектуальних, психологічних, комунікативних, організаторських, мистецьких, тощо. До цього залучені усі педагогічні працівники закладу: психолог, соціальний педагог, заступники директора, майстри виробничого навчання та викладачі професійно-теоретичної підготовки та загальноосвітніх дисциплін.

В процесі діагностики педагогічні працівники Білоцерківського професійного ліцею застосовують наступні методи виявлення здібностей здобувачів П(ПТ)О: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, узагальнення незалежних характеристик, тестування, аналіз результатів діяльності, аналіз документації та експеримент. Призначення цих методів полягає в отриманні нової інформації про здібності здобувачів П(ПТ)О.

Метод спостереження розуміється як спеціально організоване цілеспрямоване, планомірне та систематичне сприйняття поведінки здобувачів П(ПТ)О у природних умовах їх життєдіяльності (освітньої, виробничої, громадської, дозвільної), яке дозволяє фіксувати, аналізувати, узагальнити прояви їх особистості, її зміну в різних ситуаціях, особливості їх поведінки. Спостереження здійснюється не лише за діяльністю здобувачів П(ПТ)О, але й за їх мовою (вербальними засобами спілкування), та за невербальними засобами їх

спілкування (жестами, мімікою, пантомімікою, поглядом, дистанцією та іншими). Це дозволяє педагогічним працівниками виявляти зовнішні прояви їх здібностей і надавати можливості для їх розвитку.

Метод бесіди надає педагогічним працівникам закладів П(ПТ)О можливість виявити висловлювання здобувачів освіти, які свідчать про їх здібності, досвід їх діяльності (навчальної, виробничої, громадської, спортивної, мистецької, тощо). Відмінність її від інтерв'ювання полягає в тому, що бесіда має тему (наприклад, «Ваші здібності»), але питання підбираються по ходу бесіди в залежності від багатьох чинників. Інтерв'ювання також має не тільки визначену тему, але й перелік обов'язкових питань, які педагогічний працівник закладу П(ПТ)О повинен задати здобувачу освіти (наприклад: «Чим вам подобається займатися?», «Чи брали ви участь в учнівському самоврядуванні?», «Чи займалися ви творчістю, спортом?», тощо).

Найбільш часто бесіди зі здобувачами освіти проводять майстри виробничого навчання, класні керівники, психолог, соціальний педагог та заступник директора з виховної роботи. Під час ознайомчих бесід, які проводяться педагогічними працівниками зі здобувачами П(ПТ)О, які тільки вступили на 1 курс, з метою знайомства та встановлення з ним психологічного контакту, важливо визначити здібності здобувача П(ПТ)О: комунікативні, організаторські, спортивні, інтелектуальні, творчі, професійні, технічні, тощо.

Метод узагальнення незалежних характеристик ґрунтується на зібранні, порівнянні відомостей про здібності здобувачів П(ПТ)О, отриманих від різних осіб, котрі характеризують його незалежно один від одного, що підвищує об'єктивність суджень про особливості їх особистості.

Як правило, цей метод застосовується при складанні характеристики на здобувача П(ПТ)О та при внесенні коректив до неї. В ролі осіб, які надають інформацію, можуть виступати як педагогічні працівники закладу П(ПТ)О (майстри виробничого навчання, викладачі, психолог, соціальний педагог), так і батьки здобувачів освіти та інші здобувачі освіти. Вони можуть надати інформацію, яка дозволяє визначити наявність певних здібностей здобувачів П(ПТ)О: комунікативних, організаторських, спортивних, інтелектуальних, творчих, професійних, технічних, тощо.

Метод експерименту полягає у зміні умов життєдіяльності здобувачів П(ПТ)О з метою визначення впливу цих змін на розвиток їх здібностей. Наприклад, соціально-психологічний експеримент може полягати у зміні відносин в колективі здобувачів освіти, коли прояви їх здібностей будуть заохочуватися не тільки педагогічними працівниками, але й іншими здобувачами освіти. Соціально-педагогічний експеримент полягає у зміні форм та методів освітньої діяльності, наприклад, впровадженні інноваційних та інтерактивних методів формування професійних компетентностей під час освітнього процесу (проблемне навчання, кейс-метод, квести, ділова гра, робота в групах, тощо). В процесі виховної роботи також можна застосовувати інноваційних та інтерактивних методи: мозковий штурм, ділова гра, дискусія, форум-театр, флешмоб та челендж.

Анкетування – це відповіді здобувачів П(ПТ)О на письмові запитання, які позначені в анкеті. За допомогою анкетування педагогічні працівники можуть діагностувати інтереси здобувачів освіти, їх захоплення та здібності, проблеми їх реалізації. Як правило, анкетування у Білоцерківському професійному ліцеї проводиться анонімно, найбільш ефективним є проведення онлайн-опитувань у Google Forms.

Тестування – це проходження здобувачами П(ПТ)О психологічних або педагогічних тестів, які можуть містити різні питання чи завдання.

Психологічні тести проводить, як правило, психолог закладу П(ПТ)О в рамках діагностики психологічних особливостей здобувачів освіти або педагогічних працівників. За допомогою різних тестів він може визначати показники їх креативності та рівні розвитку певних здібностей. Так, інтелектуальні здібності визначаються за допомогою наступних тестових методик: «Прогресивні матриці Равена», «Тест інтелекту Г. Айзенка», «Шкільний тест розумового розвитку», «Тест інтелекту Амтхауера», «Інтелектуальний тест Векслера», шкала інтелекту Стенфорд-Біне, Диференціальний тест здібностей (DAT), тест інтелекту Кеттела, методика визначення загальних розумових здібностей за Вандерлік, тест «Визначення рівня пізнавальної активності учнів Б. Пашнева» та тест Дж. Гілфорда і М. О'Саллівена «Діагностика соціального інтелекту». Креативність здобувачів освіти може визначатися за результатами тестів креативності Торренса та Гілфорда, а також за опитувальником схильності до творчості Г. Девіса. Комунікативні та організаторські здібності здобувачів діагностуються за допомогою опитувальника «Комунікативні та організаторські здібності».

Диференціальний тест здібностей (DAT) включає вісім субтестів: «Вербальне міркування», «Оперування числами», «Абстрактне міркування», «Швидкість і точність конторських операцій», «Механічне міркування», «Просторові відносини», «Орфографія і Слововживання».

Тест Векслера спирається на ієрархічну теорію інтелекту, оцінює загальний генеральний фактор інтелекту, і також вербальний і невербальний інтелект. Тест для індивідуального обстеження дозволяє діагностувати не тільки рівень інтелекту, але й ступінь і характер розумової неповноцінності. Містить 11 субтестів, що складають вербальну і невербальну шкали.

Тест Равена (прогресивні матриці) містить 5 серій по 12 матриць у кожній зі зростаючими труднощами. Всього 60 матриць із пропущеними елементами, у яких потрібно визначити закономірність зміни фігур і вказати правильний варіант фігури. Діагностується «візуальна логіка», логічне мислення, невербальний інтелект.

Тест інтелекту Амтхауера спирається на багатофакторну теорію інтелекту. Інтелект розуміється як єдність визначених психічних здібностей, що виявляються в різних формах діяльності. Проводиться діагностика наступних компонентів інтелекту: вербального інтелекту, лічильно-математичного, просторового і мнемічного. Тест складається з 9 субтестів: загальна обізнаність; класифікація; аналогії; узагальнення; арифметичні задачі; числові ряди (1-6

субтести діагностують вербальний інтелект); 7 і 8 субтести виявляють просторові уявлення; запам'ятовування вербального матеріалу.

Інтелектуальний тест Кеттела призначений для вимірювання рівня інтелектуального розвитку незалежно від впливу факторів навколишнього середовища (культура, освіта тощо). Тест складається з 2 частин, кожна з яких має 4 субтести: «серії» (продовження змін у фігурах), «класифікація» (виявлення їх загальних рис), «матриці» (доповнення фігур) та «умови» (перестановка фігур). Всі завдання мають графічну форму.

Шкільний тест розумового розвитку ШТРР складається з 6 субтестів: Поінформованість (2 субтести); Аналогії (1 субтест); Класифікація (1 субтест); Узагальнення (1 субтест) та Числові ряди (1 субтест).

Методику визначення загальних розумових здібностей Р. Вандерлік можна використати для дослідження порівняно великої кількості компонентів загальних здібностей. За її допомогою достатньо надійно прогнозуються успіхи в навчанні та ділові якості здобувачів П(ПТ)О. Вона складається з 50 запитань, які дозволяють визначити: здібності узагальнення та аналізу матеріалу, гнучкість та інертність мислення, емоційні компоненти мислення, концентрацію уваги, орієнтування та просторову уяву.

Тест «Визначення рівня пізнавальної активності учнів Б. Пашнева дозволяє визначити рівень пізнавальної активності здобувачів П(ПТ)О і порівняти його з нормативними показниками для різних вікових груп. Пізнавальна активність – це міра розумового зусилля, яка спрямована на становлення пізнавального інтересу й містить у собі: швидкість психічних процесів; легкість пробудження активності; напруженість; потребу в розумових зусиллях і враженнях; наполегливість у засвоєнні нового матеріалу і низку інших показників. Складається з 52 запитань.

Тест креативності Гілфорда має наступні субтести: швидкість (легкість, продуктивність) - швидкість творчого мислення і визначається загальним числом відповідей; гнучкість - гнучкість творчого мислення, здатність до швидкого переключення і визначається числом класів (груп) даних відповідей; оригінальність - фактор характеризує оригінальність, своєрідність творчого мислення, нестандартність підходу до проблеми і визначається числом оригінальних відповідей, незвичним застосуванням елементів, оригінальністю структури відповіді, точність - логічність творчого мислення, вибір адекватного рішення, що відповідає поставленій меті.

У тесті креативності Торренса відповіді на всі завдання даються у вигляді малюнків і підписів до них. Основні показники креативності: швидкість - кількість ідей (визначається підрахунком числа завершених ідей), оригінальність - нестандартність ідей, гнучкість - здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до іншого.

Опитувальник особистої схильності до творчості Г. Девіса призначений для виявлення схильності до творчої поведінки здобувачів П(ПТ)О у повсякденному житті. Особистісні ознаки креативності містять в собі цікавість, самодостатність, відчуття гармонії, краси, прагнення до ризику, прийняття

безладу, потребу в активності тощо. Опитувальник містить 21 запитання, за допомогою яких діагностують креативність як особистісну властивість.

Опитувальник «Комунікативні та організаторські здібності» виявляє комунікативні та організаторські здібності здобувачів П(ПТ)О (вміння чітко та швидко налагоджувати ділові та товариські контакти з людьми, бажання розширювати контакти, участь у групових заходах, вміння впливати на людей і т. д.). Він складається з 40 запитань та двох шкал: комунікативні здібності та організаторські здібності.

Педагогічні тести на рівень спеціальних здібностей проводять, як правило, викладачі загальноосвітніх предметів та професійно-теоретичної підготовки закладів П(ПТ)О в рамках діагностики сформованості загальноосвітніх та професійних компетентностей здобувачів освіти: фізичних, хімічних, математичних, спортивних, географічних, біологічних, технічних, тощо.

Аналіз результатів діяльності (трудової, освітньої, дозвільної) та документації (особова справа, журнал академічної успішності, характеристика, психологічна характеристика) здобувачів П(ПТ)О допомагає проаналізувати прояви здібностей у їх поведінці на основні конкретних вчинків, наприклад: академічна успішність по певним предметам, результати праці, участь у спортивних та культурних заходах, тощо.

Таким чином, в Білоцерківському професійному ліцеї створена розгалужена система діагностики здібностей здобувачів П(ПТ)О: спортивних, інтелектуальних, психологічних, комунікативних, організаторських, мистецьких, тощо. До цього залучені усі педагогічні працівники закладу: психолог, соціальний педагог, заступники директора, майстри виробничого навчання та викладачі професійно-теоретичної підготовки та загальноосвітніх дисциплін. Для цього вони застосовують наступні методи виявлення здібностей здобувачів П(ПТ)О: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, узагальнення незалежних характеристик, тестування, аналіз результатів діяльності, аналіз документації та експеримент. Призначення цих методів полягає в отриманні нової інформації про здібності здобувачів П(ПТ)О.